

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

3/ 2019

Ἐν πλῶ

ΑΝΘΙΒΟΛΑ

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

3/ 2019

Διευθυντές:

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Ούρσουλα Φωσκόλου

© Έκδόσεις Έν πλῶ

Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60

Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238

e-mail: info@enploeditions.gr

www.enploeditions.gr

www.facebook.com/enploeditions.gr

ISSN: 2585-2140

Περιεχόμενα

ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Ἡ σημασία τῶν θεολογικῶν διαλόγων καί τά ἀποτελέσματά τους

~7~

ΤΖΟΝ ΜΙΑΜΠΙΑΝΚ

«Ὁ Χριστιανισμός εἶναι πῶς πλατωνικός ἀπό τόν Πλάτωνα»

Συνέντευξη στόν Διονύση Σκλήρη

~23~

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΣΑΒΒΑΤΟΣ

Ἡ συμμετοχή τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στήν «Οἰκουμενική Κίνηση» καί στούς διμερεῖς θεολογικούς διαλόγους ὡς ἔκφραση τῆς ἐκκλησιολογικῆς αὐτοσυνειδησίας Τῆς

~51~

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ἡ Una Sancta καί ἡ «ἀντιστροφή τοῦ βλέμματος»

~69~

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Χ. ΤΣΟΜΠΙΑΝΙΔΗΣ

«Ἡ Ἐκκλησία δέν ζεῖ γιά τόν ἑαυτό της».

Κίνητρα, φύση καί ἀποτίμηση τῆς ὀρθόδοξης συμμετοχῆς στήν Οἰκουμενική Κίνηση

~85~

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΡ. ΥΦΑΝΤΗΣ

Αὐτοκριτική καί διαρκῆς μεταστροφή.

Στοχασμοί γύρω ἀπό τήν πορεία πρὸς ἕναν νέο οἰκουμενισμό

~109~

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ

«Ὁρθόδοξη Ἀνατολή versus αἰρετική Δύση».

Θεολογικά, ἱστορικά καί πολιτισμικά αἶτια ἐμφάνισης ἀντιοικουμενικῶν κινήσεων στήν Ὁρθοδοξία

~125~

ΔΗΜΗΤΡΑ Α. ΚΟΥΚΟΥΡΑ

*Διαχριστιανικοί διάλογοι – Οικουμενική κίνηση:
Ὁρθόδοξη συμμετοχή, πληροφόρηση καὶ ἀντιδράσεις*
~181~

ΕΛΕΝΗ ΚΑΣΣΕΛΟΥΡΗ-ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ, ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΟΥ

*Ἡ συμμετοχή τῶν Ὁρθοδόξων γυναικῶν στήν οἰκουμενική κίνηση.
Ἱστορία, προκλήσεις καί προοπτικές*
~197~

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΕΡΑΜΙΔΑΣ

*Ὁρθοδοξία καί Δύση.
Ὁρθόδοξοι καί Καθολικοὶ σέ πορεία καταλλαγῆς*
~215~

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ, ΖΑΚΥΝΘΟΥ ΚΑΙ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΠΙΤΕΡΗΣ

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης καί ἡ συνοδικότητα στόν θεσμό τῆς πενταρχίας
~233~

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΣΗΜΑΚΗΣ

Πτυχές τῆς καθολικῆς ἐκκλησιολογίας στόν διαχριστιανικό διάλογο
~255~

π. ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΑΥΤΗΣ

*Διάλογος γιά τή δημιουργία. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος
καί ὁ Πάπας Φραγκίσκος γιά τή φροντίδα τῆς κτίσης*
~275~

ΑΝΤΩΝΗΣ Α. ΣΜΥΡΝΑΙΟΣ

*Ἡ συνάντηση Ὁρθοδοξίας καί Προτεσταντισμοῦ στήν Ἑλλάδα
τοῦ 19ου αἰῶνα: ἱστορία καί προοπτικές*
~291~

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΚΑΒΑΛΛΙΕΡΑΚΗΣ

*Ἡ ἐπιρροή τῶν προτεσταντικῶν καί καθολικῶν σχολείων στό ἑλληνικό
ἐκπαιδευτικό σύστημα μετά τήν ἴδρυση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους*
~315~

ΝΙΚΟΣ ΚΟΥΡΕΜΕΝΟΣ

Ὁ θεολογικός διάλογος μεταξύ Ὁρθόδοξης καί Ἀρχαίων Ἀνατολικῶν
Ἐκκλησιῶν: Κοινή πίστη διατυπωμένη μέ διαφορετική ὀρολογία

~321~

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΤΑΘΟΚΩΣΤΑ

Οἱ διαχριστιανικοί διάλογοι κατά τόν 20ό καί 21ο αἰῶνα:
ἀποτίμηση τῆς Ὁρθόδοξης συμβολῆς

~333~

ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ

Ἐπιλογικό: Ζώντας καί διακονώντας τήν ἐνότητα τῶν Χριστιανῶν
στήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Γιά ἕναν σύγχρονο οἰκουμενισμό στό πλαίσιο
τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης

~355~

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΚΛΗΡΗΣ

Τί σημαίνει ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη;
Πρός μιά ἀπο-ειδωλοποίηση τῆς Θεολογίας

~393~

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΜΟΥΝΤΕΣ

Γιά κάτι ὑπόθεσες ψυχικές

~425~

Ν.Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τό παπαδιαμαντικό σοῦ πρέπει ἤ ὀλίγα περί ἐρμηνείας

~431~

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Π. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗΣ

Ὁ Φλωρεντινός ζωγράφος Masaccio
δημιουργός τῆς σύγχρονης γυναίκας

~435~

Ἡ σημασία τῶν θεολογικῶν διαλόγων καί τὰ ἀποτελέσματά τους

ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Εἶναι σέ ὅλους γνωστό -στήν ἑλληνική ἐκκλησιαστική πραγματικότητα- βέβαια, ἴσως ὄχι ὅσο θά ἀνέμενε κανείς- ὅτι ὁ 21ος αἰώνας, σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τόν χριστιανικό κόσμο, χαρακτηρίζεται ἀπό μιά στροφή πρὸς τήν καταλλαγή καί τή συμφιλίωση. Ὅπως ἀκριβῶς ὁ περασμένος αἰώνας ἀνέπτυξε ἕναν ἔντονο οἰκουμενικό προβληματισμό, μέ ἐργαλεῖο κυρίως τόν θεολογικό διάλογο, ἀλλά καί μιά ἐναγώνια ἀναζήτηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταυτότητας. Μετά ἀπό μιά μακρά περίοδο θεολογικῆς ἀντιπαλότητας, ἀλαζονικῆς ἔπαρσης, ἀμυντικῆς ἐσωστρέφειας καί ἐγωιστικῆς ἀποκλειστικότητας, οἱ διάφορες ἐκκλησίες καί χριστιανικές ὁμολογίες τῆς Δύσεως, ἀλλά καί ἡ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή, ἄρχισαν νά τείνουν «εὐήκοον οὖς» καί πρὸς τοὺς ἐκτός τῶν τειχῶν. Σέ πρώτη φάση ὁ χριστιανικός κόσμος ἄρχισε νά ἐπιδεικνύει ἀνεκτικότητα ἀπέναντι τῶν ἄλλοτε ἀντιπάλων, ἔχοντας ὡς ἀπώτερο στόχο τήν ἀναζήτηση τῆς ὀρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀνάγκη αὐτή ἀποτυπώνεται μέ τόν πλέον ἀνάγλυφο τρόπο στίς περιφημες πατριαρχικές καί συνοδικές ἐγκυκλίους τῶν ἀρχῶν τοῦ περασμένου αἰώνα, κυρίως τοῦ 1902 καί 1904 ἐπί Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ', ἀλλά καί λίγο ἀργότερα τό 1920 πρὸς τίς ἀπανταχοῦ χριστιανικές ἐκκλησίες καί ὁμολογίες. Ἐν στήν πρώτη αὐτή περίοδο τοῦ 20οῦ αἰ. κεντρικό ρόλο διαδραμάτισε ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ἡ προσωπικότητα πού ἔδωσε πραγματική ὠθηση στοὺς διάφορους οἰκουμενικούς διαλόγους ἦταν ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας. Ἀσφαλῶς ἡ συνεργασία του ἀπό τό 1949 πού ἐνθρονίστηκε ὡς Οἰκουμενικός Πατριάρχης μέ τόν ρωμαιοκαθολικό ἐπίσκοπο τότε τῆς Ἀνατολίας Ρονκάλι, μετέπειτα Πάπα Ἰωάννη ΚΓ', θά ἐπηρέασε θετικά καί

στήν αλλαγή πλευσης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, πού μέχρι τότε, στή διάχυτη σέ παγκόσμιο επίπεδο ἐπιθυμία οἰκουμενικῆς συνεργασίας, ἐπέμενε στή θεωρία περί «ἐπιστροφῆς στή Ρώμη». Ἄν ὁ διάδοχος τοῦ Πάπα Ἰωάννη ΚΓ΄, Παῦλος ΣΤ΄, σηματοδοτεῖ μίαν οἰκουμενική «ἐπιστροφή μέ τή Ρώμη», ἢ μετά τή Β΄ Βατικανή Σύνοδο περίοδος ἔχει χαρακτηριστεῖ ὡς «ἐπιστροφή τῆς Ρώμης» στόν ισότιμο οἰκουμενικό διάλογο. Σέ μεταγενέστερη ἐγκύκλια ἐπιστολή τοῦ Πάπα Ἰωάννη-Παύλου Β΄ μέ τίτλο *Ut unum sint* γιά τό οἰκουμενικό καθῆκον, ὁ ρωμαῖος ποντίφικας ὑπογραμμίζει ὅτι: «οἱ χριστιανοί δέν μποροῦν νά ὑποτιμήσουν τό βᾶρος τῶν σκληρῶν ἀκατανοησιῶν πού κληρονόμησαν ἀπό τό παρελθόν, τῶν παρεξηγήσεων καί τῶν προκαταλήψεων τοῦ ἐνός γιά τόν ἄλλον. Ἐπειτα ὄχι σπάνια, ἢ ἀδράνεια, ἢ ἀδιαφορία καί μιά ἀνεπαρκῆς ἀμοιβαία γνωριμία ἐπιβαρύνουν αὐτήν τήν κατάσταση. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἡ οἰκουμενική δράση πρέπει νά θεμελιώνεται στή μεταστροφή τῶν ψυχῶν καί στήν προσευχή ... οἱ πιστοί καλοῦνται νά ἐπανεξετάσουν ἀπό κοινοῦ τό θλιβερό παρελθόν καί τά τραύματα ἐκεῖνα πού συνεχίζει δυστυχῶς νά προκαλεῖ ἀκόμη σήμερα». Ὅσοι γνωρίζουν τά ἔργα καί τίς ἡμέρες τοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορα, ἀσφαλῶς διακρίνουν ἐπανάληψη μέ καθυστέρηση μιᾶς γενεᾶς τῶν λόγων καί τῶν πιστευμάτων τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Πατριάρχου στά ἐπίσημα πλέον κείμενα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Στήν ἴδια ἀκριβῶς κατεύθυνση κινεῖται καί ὁ τρίτος μέγας Πατριάρχης τῆς νεώτερης Ὀρθοδοξίας. Στή μνημειώδη ὁμιλία του πρὶν ἀπό λίγα χρόνια στήν ὀλομέλεια τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου, ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαῖος ὑπογραμμίζει: «Δέν ἠτύχησαμεν νά καταστήσωμεν ὁρατὴν τὴν ἐνότητά τῆς αὐτῆς. Αἰσθανόμεθα βαθυτάτην θλίψιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου... Ἐξακολουθοῦμεν, καί μάλιστα ἀπό κοινοῦ, τὴν ἀφετηριακὴν μαρτυρίαν ἡμῶν». Ἡ παρακαταθήκη, τὴν ὁποία ἄφησε σέ ὅλους τοὺς πιστοὺς, εἶναι ὅτι «τά προβλήματα τοῦ συγχρόνου κόσμου, τά προβλήματα τῆς Εὐρώπης εἰδικώτερον, ἀπαιτοῦν θεμελιώδεις ἀναθεωρήσεις τῶν πολιτικῶν ἐπιλογῶν ἡμῶν ... ἄλλην ἐρμηνείαν τῆς ὕλης καί τοῦ κόσμου, ἄλλην στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τῆς φύσεως, διαφορετικὴν νοσηματοδότησιν τῆς προσλήψεως καί τῆς χρήσεως τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν».

Καί ἀσφαλῶς τό μεγαλύτερο ἐπίτευγμά του, ἀλλά καί ὀλόκληρης τῆς νεώτερης Ὁρθοδοξίας, ἦταν ἡ σύγκληση τῆς Ἁγίας καί Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, κατά τὴν ὁποία διατρανώθηκε μέ τόν πλέον ἐπίσημο τρόπο «*ἡ βεβαιότητα ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ζεῖ γιά τόν ἑαυτό της ... (καί) ἀνταποκρινομένη στό χρέος νά μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθεια καί τὴν ἀποστολική της πίστη, ἀποδίδει μεγάλη σημασία στόν διάλογο κυρίως μέ τούς ἑτεροδόξους Χριστιανούς*» (Μήνυμα, προοίμιο καί ἡ παρ. 3).

Ἡ συμμετοχή τῆς Ὁρθοδοξίας στόν οἰκουμενικό διάλογο δέν ἀποτελεῖ ἱστορική ἢ ἄλλης φύσεως ἀναγκαιότητα· εἶναι συνέπεια τῶν βασικῶν πτυχῶν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Ἀπό τό πρῶτο κιόλας Μήνυμα τῶν Προκαθημένων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπί πατριαρχίας Βαρθολομαίου ὑπογραμμίζεται: «*ἐκ πνεύματος καταλλαγῆς κινούμενη ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μετέχει ἐνεργῶς ἀπό πολλῶν ἤδη δεκαετιῶν εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος, ἣτις καί ἀποτελεῖ ρητὴν καί ἀπαραβάτον ἐπιταγὴν τοῦ Κυρίου (Ἰω. 17:21). Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς εἰς τό Π.Σ.Ε. εἰς τοῦτο κυρίως καί κατεзоχίην ἀποβλέπει*».

Ἡ ἀμετάκλητη ἐπομένως ἀπόφαση τῆς Ὁρθοδοξίας γιά ἐνεργό συμμετοχὴ στοὺς πολυμερεῖς καί παντοίους διμερεῖς διαλόγους, τόσο τοὺς διαχριστιανικούς, ὅσο προσφάτως καί στοὺς διαθρησκειακοὺς (μέ αἰχμὴ τοῦ δόρατος τῆς διατήρησης τοῦ περιβάλλοντος), ἀπορρέει ὄχι μόνον ἀπὸ τὴ ρητὴ καί ἀπαραβάτη ἐπιταγὴ τοῦ Χριστοῦ «*ἵνα πάντες ἐν ᾧσι*» (Ἰω. 17:21), ἀλλά καί ἀπὸ τὴν ἀκράδαντη πεποίθησή της ὅτι ὑπέρτατος στόχος τῆς Θείας Οἰκονομίας εἶναι ἡ ἐνότητα τῶν πάντων (κατά τό παῦλειο «*ἵνα ἢ ὁ Θεός τὰ πάντα ἐν πᾶσιν*» Α' Κορ. 15:28), καθὼς καί ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακεφαλαίωση συνόλης τῆς κτιστῆς δημιουργίας (πρβ. Ἐφ. 1:10, Κολ. 3:11 κ.ἄ.). Γιὰ τό ὄραμα αὐτό, ἄλλωστε, «*τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως*» (ἐννοίας πολὺ εὐρύτερης τῆς δομικῆς ἐνότητος ἐκκλησιῶν), αἰῶνες τώρα ἀκατάπαυστα δέεται ἐν συνάξει ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία.

Στόν χῶρο τῆς Ὁρθοδοξίας ἡ ὑπόθεση τῶν θεολογικῶν διαλόγων –ὄχι βέβαια τόσο ὡς αἴτημα τῶν καιρῶν, ἀφοῦ ἀπὸ καιροῦ ἡ ἀνθρωπότητα ἔχει τὴ συναισθηση ὅτι ζεῖ σέ ἓνα «*παγκόσμιο χωριό*», ἀλλά κυρίως ὡς στοιχεῖο πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας– δέν ἔχει δυστυχῶς τὴ θέση πού

τῆς ἀρμόζει στὸν χῶρο τοῦ θεολογικοῦ καὶ γενικότερου πνευματικοῦ στοχασμοῦ. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς καταστάσεως εἶναι ὁ θεολογικός καὶ ἐκκλησιαστικός λόγος σέ ἀρκετές περιπτώσεις νά παραμένει σέ κατάσταση στασιμότητας, σχολαστικῆς ἀμετροπέπιας, στήν καλύτερη περίπτωση τέλει ἀποξένωσης ἀπό τούς ἀγωνιώδεις προβληματισμούς τῆς παγκόσμιας χριστιανικῆς κοινότητος, προκειμένου ἡ Ἐκκλησία νά δώσει ἀποτελεσματικὴ μαρτυρία στὸν κόσμον «περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος» (Α' Πέτρ. 3:15).

Κατὰ τραγικὴ εἰρωνεία ὁ μοναδικός θεολογικός (ἀντί)λόγος προέρχεται ἀπὸ τὸν χῶρον τῶν παλαιοημερολογιτῶν, καὶ ὅσων ἐνστερνίζονται τίς θεολογικές τους προϋποθέσεις, καὶ τὸ θεολογικὸ σύνδρομο τῆς «ἀρνητικῆς» ταυτότητος (εἴμαστε ὄχι αὐτὸ πού ἡ μακραίωνη παράδοση τῆς πρώτης χιλιετίας μᾶς ἄφησε ὡς παρακαταθήκη, ἀλλὰ αὐτὸ πού κυρίως κατὰ τὴ δευτέρη χιλιετία «δέν εἶναι οἱ ἄλλοι»). Τελευταῖο κρούσμα αὐτῆς τῆς κατάστασης ἡ διαβόητη «ὁμολογία (!) πίστεως κατὰ τοῦ οἰκουμενισμοῦ» καὶ ὁ ἀνελέητος ἀγώνας πολλῶν κατὰ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου.

Ἡ πλήρως «ἀντορθόδοξη» αὐτὴ τάση στήν οὐσία ἀμφισβητεῖ πανορθόδοξες ἀποφάσεις, οἱ ὁποῖες μάλιστα, ἂν καὶ ὑπογεγραμμένες ὑπὸ τῶν κατὰ καιρούς προκαθημένων τῶν Ἐκκλησιῶν τους, οὔτε κἀν δημοσιεύονται στὰ ἐπίσημα ἐκκλησιαστικά φυλλάδια. Ἀποτέλεσμα νά παρατηρεῖται στήν πατρίδα μας τὸ θλιβερό προνόμιο νά παραμένουν στό ἀπυρόβλητο ὅσοι τίς ἀντιστρατεύονται ἢ νά λαιδοροῦν ὅσους τίς ἀκολουθοῦν. Γιατί, πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ ἀπόρριψη τῆς ἔκκλησης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου γιὰ ἔμπρακτη καταδίκη τῶν διαιρετικῶν συνεπειῶν τῆς «ὁμολογίας πίστεως», πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴ σύγκληση τῆς Πανορθόδοξης Συνόδου, μέ ἐκείνη τὴν τραγικὴ αἰτιολογία ὅτι ἀπλῶς θεωρεῖται «ὡς ἐκ περισσοῦ»; Πῶς ἀλλιῶς μπορεῖ νά δικαιολογηθεῖ ἡ τοποθέτηση στήν οὐσία στό ἀρχεῖο τῆς ἐπιστολῆς τῶν καθηγητῶν τοῦ ἈΠΘ πρὸς τὴν Ἱερά Σύνοδο γιὰ τούς «ἀντιρρησίες» τῶν διαλόγων ἱεράρχες;

* * *

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θεωρῶ ἀπαραίτητη τὴ θεμελίωση, μέ ἀκραιφνῆ Ὁρθόδοξα θεολογικά ἐπιχειρήματα, ὄχι ἀπλῶς τῆς ἀναγκαιότητος τῶν θεολογικῶν δια-

λόγων, αλλά τήν όριοθέτησή τους ώς στοιχείου ύψιστης προτεραιότητας για όλα τά επίπεδα και όλους τούς φορείς τής Όρθόδοξης εκκλησιαστικής πραγματικότητας. Μέ δεδομένη τήν κατά καιρούς υιοθέτηση διαφορετικών κριτηρίων ώς πρός τό τί συγκροτεί τήν αυθεντική Όρθοδοξία (οί ιεροί κανόνες, οί αποφάσεις τών οικουμενικών συνόδων, ή τριαδολογία ώς ή πεμπτουσία και τό θεμέλιο τής χριστιανικής διδασκαλίας, ή μετά τό Σχίσμα θεολογική και πνευματική παράδοση και τά έξ αυτής απορρέοντα ιδιάζοντα θεολογικά χαρακτηριστικά, ή συγκεκριμένη εκκλησιαστική της δομή και ή σύμφυτη ευχαριστιακή/λειτουργική της παράδοση κ.λπ.), θά πρέπει κανείς νά προσεγγίσει και στή συνέχεια νά επιχειρήσει νά δώσει κάποια λύση στό μεθοδολογικό πρόβλημα του προσδιορισμού τών θεολογικών κριτηρίων που προσδιορίζουν τήν «Όρθόδοξη» Άνατολή και τήν διαφοροποιούν από τήν «έτερόδοξη» Δύση.

Ένας πολύ πρόχειρος, έπιστημονικά όμως θεμιτός, τρόπος προσδιορισμού τών θεολογικών όρίων μεταξύ Όρθόδοξης Άνατολής και έτερόδοξης Δύσεως είναι νά αναζητήσουμε τά κύρια σημεία δογματικής τριβής ανάμεσα στην Άνατολική και τή Δυτική Έκκλησία.

Τά κύρια σημεία δογματικής τριβής Άνατολής-Δύσεως ήταν τό «*filioque*» και τό θέμα τής ευχαριστιακής «*έπικλήσεως*», δηλ. θέματα που αναφέρονταν στην τριαδολογική βάση τής χριστιανικής πίστεως και σχετιζονταν άμεσα μέ τήν έκούσια ή ακούσια υποβάθμιση του ρόλου και τής σημασίας του Αγίου Πνεύματος για τήν πίστη και τή ζωή τής Έκκλησίας.

Ειδικά για τό *filioque*, όπως έχει υποστηρίξει ό Βλ. Λόσσκυ και έχει γίνει έμμεσα παραδεκτό και από σύγχρονους ρωμαιοκαθολικούς θεολόγους (όπως π.χ. ό Υ. Congar), οί συνέπειες αυτής τής περιττής προσθήκης στό Σύμβολο τής Πίστεως ήταν καταλυτικές, αφού σταδιακά τό χάρισμα υποβαθμίστηκε πρός όφελος του θεσμού (ή Έκκλησία δηλ. από χαρισματική κοινωρία μεταβλήθηκε σε καθιδρυσματικό θεσμό), ή έσωτερική έλευθερία υποχώρησε για χάρη τής έξωθεν έπιβαλλόμενης αυθεντίας (είτε Πάπας λέγεται αυτή, είτε *magisterium*, είτε Βίβλος, είτε Παράδοση κ.λπ.), τό προφητικό στοιχείο υποκαταστάθηκε από μιá νομικίστικη αντίληψη (άκόμη και οί ιεροί κανόνες από θεραπευτική πηραν έξουσιαστική-νομικίστικη χροιά), ή μυστική διάσταση

ἔδωσε τή θέση της στόν σχολαστικισμό, τό λαϊκό στοιχείο ἀπομονώθηκε καί διαχωρίστηκε ἀπό τόν κλήρο, τή γενική ἱεροσύνη –μέ τήν ὁποία τό Ἅγιο Πνεῦμα ἔχει ἐπιδαυσιλεύσει τόν κάθε βαπτισμένο– ὑποκατέστησε ἡ χειροτονημένη ἱεραρχία καί, τέλος, ἡ σύνοδος τῶν ἐπισκόπων ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό πρωτεῖο τοῦ Πάπα.

Σημαντικές, ἐπίσης, γιά τόν δυτικό χριστιανισμό ἦταν οἱ συνέπειες τοῦ ἐξοβελισμοῦ τῆς *ἐπικλήσεως* τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀπό τή μυστηριακή ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας, πού ὀδήγησε σταδιακά στή μετατροπή τῆς Ἐκκλησίας σέ ἕνα εἶδος σακραμενταλιστικῆς θρησκείας. Στήν ὀρθόδοξη Ἀνατολή πάντοτε πιστευόταν πώς ἡ μεταβολή τῶν τιμίων δώρων γινόταν κατά τήν ἐπικλήση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅχι δίκημ μαγείας κατά τήν ἐκφώνηση τῶν συστατικῶν τοῦ μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας λόγων τοῦ Χριστοῦ (*«λάβετε φάγετε...»*). Τό πιό χαρακτηριστικό ὅμως εἶναι ὅτι κατά τήν Ὀρθόδοξη λειτουργική παράδοση ἡ ἐπικλήση τοῦ Πνεύματος δέν γίνεται μόνο γιά τά τίμια δῶρα, ἀλλά καί γιά τήν εὐχαριστιακή κοινότητα, μάλιστα πρῶτα γιά τήν εὐχαριστιακή κοινότητα (βλ. *«ἐφ' ἡμᾶς καί ἐπί τά προκείμενα δῶρα...»*). Αὐτό πού σέ τελική ἀνάλυση συμβαίνει εἶναι ὅτι μέ τήν ἐπενέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μεταβάλλεται ἡ εὐχαριστιακή σύναξη ἀπό ἀπλή κοινωνιολογική ομάδα σέ «σῶμα Χριστοῦ», σέ Ἐκκλησία. «Μεταβολή» τῶν ὑλικῶν στοιχείων τῆς κτιστῆς δημιουργίας (ἄρτος) καί «μεταβολή» τῶν ἱστορικῶν κατά τόπους εὐχαριστιακῶν κοινοτήτων (πιστῶν) σέ «σῶμα Χριστοῦ» εἶναι χαρακτηριστική, καί ἐνδεικτική γιά τήν Ὀρθόδοξη ἀνατολική παράδοση, πραγματικότητα.

Τό *ἀγιοπνευματικό* αὐτό ὑπόβαθρο τῆς Ὀρθόδοξης δογματικῆς διδασκαλίας καί λειτουργικῆς τῆς πράξης, σέ συνδυασμό μέ τήν ἐσχατολογική διάσταση τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι αὐτά πού χαρακτηρίζουν τήν «Ὀρθοδοξία» τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὁ οὐσιαστικότετος δηλ. ρόλος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, καί τό γεγονός ὅτι ἡ τελευταία δέν ἀντλεῖ τήν ὑπάρξη καί τήν ὑπόστασή της ἀπό αὐτό πού εἶναι, ἀλλά ἀπό αὐτό πού θά γίνει· ὅχι δηλαδή ἀπό τό παρόν ἢ ἀπό τό παρελθόν, ἀπό αὐτό πού τῆς δόθηκε ὡς θεσμός, ἀλλά ἀπό τό μέλλον, ἀπό τά «ἔσχατα». Αὐτά ἀποτελοῦν τά ἀσφαλέστερα κριτήρια τῆς Ὀρθοδοξίας, τά ὁποία κάνουν ὅχι ἀπλῶς δυνατή ἀλλά

ἐπιτακτική τήν ἐπιλογή τοῦ διαλόγου ὡς μέσου ἐπίτευξης κοινωνίας καί ἐνό-
τητας, ὄχι μόνο τῶν ἐκκλησιῶν, ὄχι μόνο τῶν ἀνθρώπων ἀλλά καί τοῦ συνό-
λου τῆς κτιστῆς δημιουργίας.

* * *

Ὅταν κάνουμε λόγο γιά «θεολογικούς διαλόγους» καί κυρίως ὅταν ἐπι-
χειροῦμε νά ἀξιολογήσουμε αὐτήν τήν πολυσχιδῆ προσπάθεια τῆς Ὁρθόδο-
ξης Ἐκκλησίας, θά πρέπει νά διακρίνουμε: (α) αὐτούς πού ἀποβλέπουν στήν
ἀναζήτηση καί ἐπίτευξη τῆς ὁρατῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, (β) αὐτούς πού
ἔχουν ὡς στόχο γενικῶς τήν ἐνότητα τοῦ χριστιανικοῦ, ἀλλά καί γενικότερα,
τοῦ θρησκευτικοῦ κόσμου, (γ) αὐτούς πού ἀποβλέπουν στήν κοινή κατά τό
δυνατόν χριστιανική μαρτυρία καί, τέλος (δ), αὐτούς πού ἐξειδικεύουν τήν
εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν κοινωνία καί τήν ἀκεραιότητα τῆς
κτιστῆς δημιουργίας.

Α. Ὡς πρός τήν ἐμπειρία τοῦ πρώτου τύπου τῶν θεολογικῶν διαλόγων,
αὐτῶν δηλαδή πού στοχεύουν στήν **ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας**, παρά τή φαι-
νομενική δυστοκία ὡς πρός τά ὁρατά ἀποτελέσματα, ἀναμφίβολα ἔχουν γίνει
πολύ οὐσιαστικά βήματα. Ἀσχέτως ἂν οἱ πολέμιοι τῶν διαλόγων ὑποστηρί-
ζουν ὅτι ἔχουν παταγωδῶς ἀποτύχει, ἀφοῦ δοκιμάστηκαν γιά μισό περίπου
αἰῶνα χωρίς καμιά ἐτερόδοξη ἐκκλησιαστική ὄντοτητα ἢ χριστιανική ὁμο-
λογία νά ἐπανέλθει στή «μία, ἀγία, καθολική καί ἀποστολική Ἐκκλησία»,
δηλαδή τήν Ὁρθοδοξία!

Ὅλοι αὐτοί ἀσφαλῶς ἀγνοοῦν ὅτι ἡ παραδοσιακή «ὀργανική» κατανόηση
τοῦ διαλόγου δέν καλύπτει ὅλο τό φάσμα τῶν θεολογικῶν διαλόγων· εἶναι
ἄκρως ἀπαραίτητο νά πλαισιωθοῦν σέ εὐρεία κλίμακα ἀπό ἕνα ἄλλο εἶδος δια-
λόγου, τόν διάλογο σέ ἐπίπεδο «πνευματικότητας». Τό φωτεινό παράδειγμα
τοῦ ἀείμνηστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα, ὁ ὁποῖος μέ πάθος ὑπο-
στήριζε τήν προτεραιότητα τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» σέ σχέση μέ τόν «διά-
λογο τῆς ἀληθείας», κάνοντάς τον πράξη μέ τίς γνωστές ἐνέργειες (ἄρση ἀνα-
θεμάτων κ.λπ.), δέν φαίνεται νά ἔχει προβληματίσει τίς ἡγεσίες πολλῶν Ὁρθό-
δοξων αὐτοκέφαλων Ἐκκλησιῶν. Καί αὐτός προφανῶς ἦταν καί ἕνας ἀπό τοὺς